

Barbara Januskiewicz, Lech Krzyżanowski

Działalność konserwatora zabytków miasta i województwa stołecznego warszawskiego w latach 1974-1979

Ochrona Zabytków 34/1-2 (132-133), 100-107

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DZIAŁALNOŚĆ KONSERWATORA ZABYTEKÓW MIASTA I WOJEWÓDZTWA STOŁECZNEGO WARSZAWSKIEGO W LATACH 1974—1979

W wyniku reformy administracyjnej kraju w 1975 r. problemy konserwatorskie nowo utworzonego województwa stołecznego łącznie z Warszawą zostały podporządkowane Urzędowi Konserwatorskiemu Miasta Stołecznego Warszawy. Biorąc pod uwagę sprawozdanie opublikowane w „Ochronie Zabytków”, nr 2, 1976, s. 128—136, a obejmujące okres do 1973 r. włącznie w niniejszym omówieniu uwzględniony jest także rok 1974, nie wymienione są jednak prace zrealizowane jeszcze przez konserwatorów uprzedniego, dużego województwa warszawskiego. Urząd Konserwatorski działał w tym okresie — jak wszystkie, poza Krakowem, analogiczne jednostki — jako oddział Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy. Nazwa „Urząd Konserwatorski” nie widnieje w schemacie organizacyjnym, a nieformalnie utrzymuje się jako tradycyjna spuścizna po okresie Wielkiej Odbudowy — lat czterdziestych i pięćdziesiątych. Okres omawianych sześciu lat, poza wspomnianą zmianą struktury organizacyjnej i zakresu czynności, przyniósł także zmiany personalne. Z dniem 1 kwietnia 1974 r. przeszedł na emeryturę arch. Mieczysław Kuzma, a funkcję konserwatora zabytków objął dr Lech Krzyżanowski, historyk sztuki. W czerwcu 1974 r. zastępcą konserwatora zabytków został arch. Andrzej Misiorowski na miejsce ustępującego arch. Stefana Krasieńskiego. Objęcie zakresu obowiązków związanych z nowym województwem stołecznym połączone zostało z przejściem dorobku dokumentacyjnego wraz z formującym się Biurem Dokumentacji Zabytków, kierowanym przez mgr Hannę Orzechowską. Dobrze przygotowane materiały byłego województwa szybko zostały przekazane w całości nowo powstałemu sąsiednim jednostkom konserwatorskim. Z dniem 15 maja 1977 r. zastępcą konserwatora został arch. Jerzy Majdecki, zaś z dniem 1 października 1979 r. konserwatorem zabytków — arch. Feliks Ptasiński. Dnia 31 grudnia 1979 r. w Urzędzie Konserwatorskim było zatrudnionych 3 architektów i sekretarka, w Stołecznej Pracowni Dokumentacji Dóbr Kultury — 5 historyków sztuki, 2 archeologów, 1 architekt, 1 dokumentalista, 1 kierowca, 2 — inne zawody (razem 12 osób).

W dążeniu do rozszerzenia zaplecza Urzędu Konserwatorskiego z dniem 1 marca 1979 r. powołano arch. Krystynę Medalis na stanowisko społecznego konserwatora zabytków rejonu ochrony konserwatorskiej

Saska Kępa. Temu samemu celowi służył także dobór członków Rady Ochrony Dóbr Kultury, aby reprezentowali oni wszystkie organizacje społeczne i jednostki obejmujące swą działalnością sferę ochrony zabytków. W skład Rady weszli: dyrektor Muzeum Historycznego Miasta Stołecznego Warszawy, przedstawiciele Instytutu Podstaw Rozwoju Architektury Politechniki Warszawskiej, Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego, Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Ośrodka Dokumentacji Zabytków oraz odpowiednich komisji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Stowarzyszenia Architektów Polskich, Towarzystwa Urbanistów Polskich, Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Rada dyskutowała na temat najważniejszych problemów polityki konserwatorskiej, opiniowała publikowane plany roczne, perspektywiczne i sprawozdania.

Pilną uwagę zwrócono na popularyzację zagadnień konserwatorskich. W omawianym okresie kilkanaście audycji radiowych, telewizyjnych, wywiadów, artykułów i notatek inicjowanych przez Urząd Konserwatorski prezentowało nasze poglądy i problemy. Z programowych publikacji warto wymienić: L. Krzyżanowski, *O program ochrony zabytków Warszawy*, „Kronika Warszawy”, Nr 2/22, 1975, s. 131 i nast., oraz L. Krzyżanowski, *Podstawowe problemy w pracy warszawskiego Urzędu Konserwatorskiego*, „Biuletyn Informacyjny Rady Narodowej Miasta Stołecznego Warszawy”, Nr 7, 1977, s. 40 i nast.

Szczególnie pilnym zadaniem było opublikowanie urzędowego spisu zabytków architektury. Szeroko zakrojona akcja remontów, modernizacji i wyburzeń stanowiła istotne zagrożenie dla znacznej części budynków — zwłaszcza powstałych na przełomie XIX i XX w. oraz później. Jednocześnie podjęto w Biurze Planowania Rozwoju Warszawy podstawowe prace nad aktualizacją planów rozwoju przestrzennego miejscowości w obrębie województwa stołecznego. Zaawansowane były plany modernizacji całych kwartałów w strefach ochrony konserwatorskiej (ul. Rutkowskiego, kwartał ul. Lwowska — Noakowskiego — Koszykowa, gł. projektant arch. Bożena Chmiel, centrum Pragi — gł. projektant arch. Bogusław Chyliński. Projekty Biura WARCENT). Dotychczasowe publikacje były niewystarczające i mało znane (*Spis Zabytków Architektury i Bu-*

downictwa, Warszawa 1964; *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*, „BMiOZ”, seria A, tom VII, zeszyt 15, *Woj. warszawskie i m. Warszawa*, Warszawa 1972; powielany *Rejestr zabytków architektury M. St. Warszawy*). Odstąpiliśmy od zamiaru wydania nowej edycji rejestru, ponieważ nie obejmowałaby ona tysięcy budynków godnych ochrony, a będących poza rejestrem, którego nie zamierzaliśmy nadmierne rozbudowywać.

W tej sytuacji zaczęliśmy wydawać serię (powielaną) *Spis budynków objętych ochroną konserwatorską na terenie Miasta Stołecznego Warszawy*. Obejmował on budynki i zespoły urbanistyczne znajdujące się w rejestrze oraz wielokrotnie więcej budynków i zespołów urbanistycznych, które wydawały się godne ochrony. Wstęp do każdego zeszytu wyjaśniał kryteria doboru, znaczenie listy oraz warunki, na jakich wykonawca remontu może się ubiegać o dotatek „za zabytkowy charakter”, a inwestor — wystąpić do Urzędu Konserwatorskiego o refundację części kosztów. Wydano następujące zeszyty i ulotki: Śródmieście (2 wydania), Praga, Żoliborz, Mokotów, Wola, Ochota, Ochota-Ursus, Brwinów, Jabłonna, Józefów, Komorów, Milanówek, Otwock (2 wydania), Piaseczno i Zalesie Dolne, Piastów, Pruszków, Zielonka. Za publikowanymi spisami szły ekipy fotografów. Fototeka wzbogaciła się o 19 tys. negatywów (w tym duża część zdjęć detali wystroju wnętrz i fasad), 600 przezroczy. Dla większości ulic historycznych Warszawy uzyskaliśmy fotogrametryczne pomiary z rozwinięciem fasad w skali 1:100 i 1:200. Realizowaliśmy również zasadę zakupu wszystkich negatywów wykonywanych w ramach zakładania kart ewidencji zabytków. Z uwagi na mały format (32 × 36 mm) negatywy te stanowią wyodrębnioną pozycję w fototece.

Zadanie objęcia ochroną konserwatorską budynków z przełomu XIX i XX w. oraz nowszych (wpisano na listę np. osiedle Koło Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej wzniesione w latach 1947—1956 według projektu Heleny i Szymona Syrkusów) podjęte zostało w głębokim przekonaniu o konieczności jego realizacji. Wypredzaliśmy tu stan świadomości społeczeństwa Warszawy i województwa, nie przywykłego jeszcze do szeroko rozumianego pojęcia dobra kultury. Z perspektywy minionych sześciu lat można z satysfakcją stwierdzić, że stanowisko konserwatorskie zostało po-

wszecznie zrozumiane i zaakceptowane. Na sukces ten, bo tak można to określić, złożyło się wiele czynników. Stanowcze i konsekwentne prezentowanie naszych argumentów uzyskało poparcie ze strony władz miasta, Naczelnego Architekta Warszawy i jego agend, biur projektowych (z WARCENTEM na czele) i środowisk prezentowanych w Radzie Ochrony Dóbr Kultury. Odmową i znakomitą rolę odegrał cykl „Warszawskich Pożegnań” Jerzego Kasprzyckiego i Mariana Stępnia oraz „Zabytkom na odsiecz” Bohdana Stypulkowskiego w „Życiu Warszawy”. Publikacje „Stolicy”, „Trybuny Ludu”, „Expressu Wieczornego” dokonały przełomu w świadomości warszawian. Akcje wydawania spisów i dokumentacji fotograficznej w pełni wspierał blisko z nami współpracujący Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie (por. A. Olszewski, „Ochrona Zabytków”, nr 2, 1976, s. 136 i nast.). Ważną funkcję spełnił, choć już w okresie, gdy opinia publiczna w pełni przyjęła nasze stanowisko, J.A. Chrościckiego i A. Rottermunda *Atlas architektury Warszawy*, Warszawa 1977.

Cenna i jednocześnie frapująca była udana próba wyprzedzenia w sferze dokumentacyjnej działań inwestorskich w dużych rejonach stref ochrony konserwatorskiej. Instytut Podstaw Rozwoju Architektury Politechniki Warszawskiej przygotował projekt rewaloryzacji kwartałów śródmieścia Warszawy w obrębie ulic Marszałkowskiej, Nowogrodzkiej, Emilii Plater i Al. Ujazdowskich (gł. projektant — doc. arch. Andrzej Gruszecki). Poza typowymi działaniami, jak analiza elementów zabytkowych, stanu technicznego i podatności na modernizację, nasłonecznienie czy kilku wariantów rozwiązań funkcjonalnych i przestrzennych, opracowanie charakteryzuje pogłębiona analiza socjologiczna oparta na wywiadach.

Dobre wyniki uzyskano we współpracy z zespołem urbanistycznym Pracowni Projektowej Oddziału PKZ Zamek Królewski (gł. projektant — Olgiard Sawicki), który przygotował wytyczne konserwatorskie do planu zagospodarowania przestrzennego szeregu miejscowości na terenie województwa. Projekt rewaloryzacji miasta Góra Kalwaria został uzupełniony studiami krajoobrazu. Wobec zamierzonej budowy dużego osiedla w bezpośrednim sąsiedztwie historycznego centrum, opracowano na zlecenie konserwatorskie projekt osiedla uwzględniający nasze postulaty (por. Olgiard Sawicki, *Problemy rewaloryzacji zabytkowych zespołów w świetle prac studialnych i projektowych*, „Ochrona Zabytków”, nr 2, 1978, s. 103 i nast.). Projekt uzyskał aprobatę Naczelnego Architekta Warszawy i jako wytyczne wspólne z Urzędem Konserwatorskim został przekazany zespołowi projektującemu. Wydaje się, że w uzasadnionych wypadkach finansowanie studiów współczesnej zabudowy może dać lepsze wyniki niż werbalne przedstawianie wskazań konserwatorskich.

W omawianym okresie nastąpiło pogłębienie współpracy z Naczelnym Architektem Warszawy, jego agendami i biurami projektowymi stolicy.

WOJEWÓDZTWO STOŁECZNE

W okresie sprawozdawczym przekazano nowym użytkownikom dwory wraz z parkami w Brwinowie, Okuniewie, Rochalach i Tułowicach, a oficynę pałacu Potulickich w Pruszkowie przeznaczono na siedzibę nowo utworzonego Muzeum Starożytnego Hutnictwa Mazowieckiego. Dworzec kolejowy w Grodzisku Mazowieckim przejął Ośrodek Dokumentacji Zabytków. Pałac Bielińskich w Starym Otwocku, wzniesiony przez Tylmana z Gameren w XVII w., przebudowany w pierwszej połowie XVIII w., przejęty przez Urząd Rady Ministrów, wymagał przeprowadzenia rozległych prac konserwatorskich, dotyczących zwłaszcza bogatej dekoracji rzeźbiarskiej i malarskiej wnętrza. Roboty te, wykonywane przez Oddział Warszawski PKZ, nadzorowane były bezpośrednio przez Generalnego Konserwatora Zabytków, toteż ich przebieg nie może być zrelacjonowany w sprawozdaniu Konserwatora Zabytków Warszawy.

Podjęto konserwację ruiny gotyckiego zamku księżąt Mazowieckich w Czersku, z przystosowaniem go do potrzeb turystycznych. Główną atrakcją, poza samym zamkiem, pięknie położonym na skarpie wiślanej, miał być podziemny pawilon wystawowy, zaprojektowany na terenie zamku, a ukazujący wyniki badań archeologicznych tego terenu (projekt PKZ — Oddział Zamek). Równocześnie z przygotowaniem dokumentacji prowadzono niezbędne prace zabezpieczające przy murach kurtynowych; prace te zostały ukończone w 1979 r. Budowę pawilonu poniżej poziomu dziedzica odłożono wobec przedłużających się badań archeologicznych, realizowanych przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN.

Prace ewidencyjno-dokumentacyjne zabytkowego budownictwa wiejskiego, zwłaszcza drewnianego, prowadzono w ścisłej współpracy z Mazowieckim Ośrodkiem Badań Naukowych. Penetrację terenu zakończono w 1979 r. uzyskując kompletne rozpoznanie wiejskiego budownictwa drewnianego z terenu województwa. Dla budownictwa kurpiowskiego ma zostać utworzony skansen w Puszczy Kampinoskiej. Zadanie to okazało się specjalnie trudne ze względu na występowanie na terenie Puszczy różnorodnych funkcji — wymagania narodowego parku, zaspokajanie potrzeb turystycznych stolicy oraz powiązanie skansenu z istniejącą i używaną zabudową drewnianą okolicznych wsi.

Zabytkowa zieleń na terenie województwa — to parki podworskie, przez długie lata dewastowane przez nieodpowiednich użytkowników i okoliczną ludność. Systematycznie prowadzona ewidencja zabytkowych terenów zielonych, przy współpracy SITR i SITO (Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Rolnictwa, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Ogrodnictwa) dała rezultaty w postaci zewidencjonowania 75% istniejących obiektów.

Na szeroką skalę prowadzona akcja tworzenia spisów budynków objętych ochroną konserwatorską (o czym dokładnie będzie mowa w części dotyczącej Warszawy) i równocześnie ich dokumentacji fotograficznej lub fotogrametrycznej objęła wiele miast i osiedli województwa, m.in. osiedla wzdłuż linii Warszawa—Otwock z charakterystyczną zabudową drewnianą, Konstancin z willami o różnorodnej i ciekawej architekturze, miasta: Błonie, Wołomin, Konstancin.

Pośród wielu dworców z XIX i początku XX w., rozrzuconych po terenie województwa, ubył dwór w Zegrzynie, który spłonął w 1977 r. Nie wyróżniał się walorami architektonicznymi, był jednak związany z postacią swego właściciela — Jerzego Szaniawskiego.

WARSZAWA

ZAGADNIENIA URBANISTYCZNE

Wspomniane wyżej opracowania modernizacji całych kwartałów i ciągów ulicznych, mimo wydatnych walorów funkcjonalnych i wzorowo rozwiązane programu konserwatorskiego, nie doczekały się realizacji. Najbardziej zaawansowany program Wschodniego Rejonu Centrum Warszawy (tj. ulicy Targowej z zapleczem) został zaakceptowany w skali technicznej i rozpoczęła się jego realizacja od budynku przy ulicy Okrzei 35 (na pracownię projektowe WARCENT-u). Rezultaty będzie można, miejmy nadzieję, ocenić w następnym sprawozdaniu.

Plac Zwycięstwa mimo kolejnych prób studialnych pozostał nadal tematem otwartym. Jedynie jego południowa pierzeja uzyskała trafny akcent architektoniczny w postaci hotelu „Victoria”. Pozostałe problemy — przywrócenie bryły Pałacu Saskiego (lub lokalizacji współczesnej bryły akcentującej tę stronę), zabudowy ulicy Ossolińskich, czekają na rozwiązanie. Łączy się ono z koniecznością opracowania koncepcji ruchu kołowego w tym rejonie, tu zaś wymaga rozważenia koncepcja skierowania części ruchu kołowego pod ziemię i budowa dużego parkingu podziemnego pod placem. Wszystkie te zagadnienia powinny być wnikliwe i spokojnie przeanalizowane. Zwłoka w podjęciu decyzji może przyczynić się do wybrania optymalnego wariantu — takie stanowisko zajął konserwator zabytków.

Wśród innych, nie zrealizowanych z dobrym skutkiem dla zabytków koncepcji wymienić można zamiar korekty układu ruchu i obrysu placu Trzech Krzyży, ale udało się powstrzymać zamierzoną parcelację ogrodów na zapleczu ul. Wieniawskiego, w strefie ochrony konserwatorskiej. Ocalał ostatni już na Żoliborzu fragment koncepcji miasta — ogrodu przynoszącego chlubę urbanistom i architektom okresu międzywojennego.

Porażką konserwatorską było zakończenie budowy wieżowca CEKOP-u przy pl. Dzierżyńskiego. Mimo udokumentowanych studiów perspektywicznych i zdecydowanego przeciwdziałania nie udało się zatrzymać tej budowy, której projekt i lokalizację zatwierdzono jeszcze na początku lat sześćdziesiątych. Budynek ten zniekształcił panoramę zza Wisły, przytłumił klasycystyczne porządki architektury Corazziego na dawnym placu Bankowym. Innym, typowym przykładem zwycięstwa inwestora nad zabytkową strefą Śródmieścia i konserwatorem jest budowa budynku biurowego przy ulicy Emilii Plater 28. Nie pomógł nawet trafny projekt zamienny (por. A. Gruszecki, K. Guranowska-Gruszecka, E. Karwacka, *Szkicowa koncepcja budynku przy ulicy Emilii Plater w Warszawie*, „Ochrona Zabytków”, nr 1, 1978, s. 35 i nast.).

Ważnym i precedensowym wydarzeniem stała się Decyzja Nr 3 Prezesa Rady Mi-

nlstrów z dnia 22 stycznia 1977 r. o przekazaniu Łazienek Królewskich Muzeum Narodowemu w Warszawie. Specjalnie powołana jednostka budżetowa przejęła cały majątek, powołała specjalistyczne jednostki, które odtąd realizują wszelkie zamierzenia konserwatorskie zespołu Łazienek Królewskich, Wilanowa i Królikarni. Dyrektor Muzeum Narodowego w Warszawie uzyskał status konserwatora zabytków w odniesieniu do wyżej wymienionych zespołów. Zamierzenia i działania dotyczące tych zespołów są przedmiotem odrębnych publikacji (por. M. Sołtysiak, *Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych Muzeum Narodowego w Warszawie*, „Ochrona Zabytków”, nr 3, 1979, s. 254 i nast.).

ZABYTKI ARCHITEKTURY

Prace konserwatorskie na Starówce zrealizowane w latach 1972—1974 objęły generalny remont dachów, obróbkę blacharskich, konserwację malowideł i nowe malowanie elewacji. W następnych latach przeprowadzono remonty i częściowe przebudowy znacznej ilości przyziemi, adaptując je na małe lokale gastronomiczne, przy czym udało się opanować szeroko zakrojone projekty urządzenia wnętrz, nowych wywieszek nad wejściami do lokali itp. Mimo dokonanych przebieg w ścianach działowych utrzymano czysty pierwotny podział wnętrz. Wśród dyskusji nie pozbawionych akcentów polemicznych powstawała koncepcja zagospodarowania Rynku Staromiejskiego. Wypowiedzieliśmy się w tej sprawie za znacznym ożywieniem Rynku przez wprowadzenie sezonowych kawiarni na wolnym powietrzu, stoisk sprzedaży kwiatów i owoców. Uzyskane efekty można jeszcze ulepszyć. Wśród większych adaptacji wnętrz wymienić należy generalną modernizację dawnej restauracji „Bazyliśzek” na cele Horteksu, gdzie mimo znacznych nakładów finansowych uzyskano mierne wyniki estetyczne, realizując projekty, które nie uzyskały pozytywnej opinii konserwatorskiej. Dużym natomiast sukcesem zakończono adaptację gotyckich piwnic przy ulicy Jezuickiej 6 (proj. arch. J. Majdecki, wykonawstwo PKZ — Oddział Warszawa). Zaznaczył się pilny nacisk prywatnych inwestorów dążących do adaptacji poddaszy Starówki. Wydane lokalizacje wyczerpały w zasadzie możliwości w tej mierze. Wprowadzono kilka warsztatów rzemieślniczych do baszt staromiejskich nie naruszając ich wyglądu. Mają one teraz swych stałych opiekunów. Barbakan przejęło w 1977 r. przedsiębiorstwo „Warexpo” zarządzając we wnętrzu sezonową galerię sztuki współczesnej. Nadal oczekują na sensowne zagospodarowanie podziemne części mostu gotyckiego. Zdecydowanie utrzymywano zasadę krycia dachów Starówki dachówką ceramiczną. Jedynym istotnym odstępstwem jest odbudowa dachów klasztoru poaugustiańskiego, zniszczonego pożarem w 1979 r. Zdecydowanie wypowiadał się konserwator zabytków przeciw pokryciu blachą miedzianą dachów katedry Św. Jana, argumentując konieczność utrzymania cera-

micznej bryły dachu górującego nad Starym Miastem. W 1977 r. rozpoczęto remont staromiejskich murów obronnych, odwołany z powodu braku właściwej jakości cegły. Wobec awaryjnego stanu zachowania betonowego ukształtowania Góry Gnojnej, analizowano nowe koncepcje projektowe. Zdecydowanie opowiedzieliśmy się za usunięciem obcych w tym miejscu i niefunkcjonalnych betonowych elementów na rzecz ekspozycji zieleni i wprowadzenia lekkich schodów po ziemnym stoku według koncepcji „Metroprojekt”-u.

Odrębnym zagadnieniem związanym ze Starówką stał się plac Zamkowy. Przebudowa jego nawierzchni według projektu związanego z porządkowaniem otoczenia Zamku Królewskiego dała asumpt do badań archeologicznych w rejonie dawnej Bramy Krakowskiej. Pracami ekipy Muzeum Historycznego kierowała mgr Aleksandra Świechowska. Odkryte relikty mostu gotyckiego o kilka lat odsunęły zakończenie prac. Odstąpiono od pierwszej koncepcji eksponowania relikwów w podziemnym przejściu wiodącym pod ul. Podzamcze ku murom obronnym. Konieczność przełożenia kolektora i dokonania korekty podziemnego uzbrojenia w tym rejonie niosła za sobą zbyt wysokie koszty. Trwają prace projektowe mające na celu zachowanie relikwów mostu pod kładką komunikacyjną, przy jednoczesnym przedłużeniu fosy do bocznej arkady mostu. Sprawozdanie związane z restytucją Zamku Królewskiego będzie odrębnie opublikowane przez jego Dyrektora.

Wobec szeroko zaprogramowanych i realizowanych zadań w zakresie dokumentowania, publikacji i edukacji społeczeństwa w dziedzinie ochrony zabytków, starano się w minimalnym stopniu podejmować prace inwestorskie, natomiast dosyć konsekwentnie egzekwować ustawowe obowiązki użytkowników. Znaczną część środków finansowych przewidzianych na remonty przeznaczono na dokumentację projektową i dopłaty dla inwestorów. W uzasadnionych jednak wypadkach Urząd Konserwatorski podjął działania inwestorskie. W 1974 r. wymieniono nawierzchnię wokół Grobu Nieznanego Żołnierza, pokrywając ją granitem strzegomskim i sjenitem. Relikty arkad stanowiących architektoniczny akcent Grobu poddawane są remontowi co dwa lata. W 1975 r. przeprowadzono generalny remont domu I. Kraszewskiego, znanego później klubu studenckiego „Hybrydy” (ul. Mokotowska 48), na cele Centrum Studenckich Kół Naukowych. Wzorowym wykonawcą prac był tu Miejski Kombinat Budowlano-Remontowy. Budynek zaprojektowany w 1860 r. przez F. M. Lanciego służy teraz funkcji bardziej dla niego odpowiedniej. Rozpoczęto prace zabezpieczające przy Synagodze na pl. Grzybowskim, które przerosły się w generalny remont, adaptację i rozbudowę dla celów Związku Wyznania Mojżeszowego w Polsce. Remontem objęto dawny dwór Wierzbickich (ul. Grochowska 64/66), dziewiętnastowieczny, adaptując wnętrza na Szkołę Muzyczną i przejściową siedzibę Muzeum Azji i Pacyfiku.

Z ważniejszych zabytków, których remont rozpoczęty w 1975 r. częściowo refundowano ze środków konserwatorskich, należy wymienić: cerkiew Św. Jana przy ul. Wolskiej, dawny pałac Woronieckich w Al. Ujazdowskich 49 (kontynuowany do 1978 r.), kamienice przy ul. Lwowskiej 13 (Związek Zawodowy Pracowni-

ków Kultury i Sztuki), dawny szpital św. Aleksandra i budynek zwany Doktorówką przy ul. Biedronki 6 (dla PP „Desa”). Wyłącznie ze środków użytkowników remontowano: Belweder (coroczny remont i konserwacja wnętrza, elewacji itp.), całą niemal zachodnią pierzeję pl. F. Dzierżyńskiego, utworzoną z zespołu gmachów d. Banku Polskiego, Pałacu Ministrów, Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu zbudowanych przez A. Coraziego, obecnie elewacje Urzędu Miasta (pl. Dzierżyńskiego 3/5), dawny pałac Uruskich, obecnie Gabinet Rycin Uniwersytetu Warszawskiego — elewacje; dawny pałac Branickich, obecnie Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego i Nauki (ul. Miodowa 6) — elewacje; rozpoczęto prace zabezpieczające przy pałacu Brühla (ul. Muzealna na Młocinach); zakończono odtworzenie wnętrza sali balowej pałacu Raczyńskich (ul. Długa 7), obecnie Archiwum Główne Akt Dawnych. W 1976 r. środki konserwatorskie użyto na refundację kosztów remontu dziedzica domu Fukierów (Rynek Starego Miasta 25, Stowarzyszenie Historyków Sztuki), prywatnego wiatrak w Liniu, pałacu w Zaborowie (Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich), kościołów franciszkańskich, sakramentek, Św. Anny — prace elewacyjne, klasztoru wyztek — remont dachu. Z własnych środków prowadzili między innymi prace użytkownicy następujących budynków: Al. Ujazdowskie 16, Grochowska 246, Wierzbowa 8, Elektoralna 2, Miodowa 12, Al. Jerozolimskie 7, Jezuicka 6. Ukończono remont pałacyku S. Norblina (z 1883 r.) adaptując na filię Muzeum Historycznego Miasta Warszawy — Muzeum Woli.

W 1977 r. wyraźnie dały się odczuć efekty wydania *Spisów budynków pod ochroną konserwatorską*, trwały bowiem remonty w niemal 200 budynkach. Zaczęli podejmować liczne remonty prywatni właściciele w strefie ochrony konserwatorskiej Żoliborza i innych dzielnic. Żółta Karczma wzniesiona ok. 1846 r. z fundacji Potockich nadal zajmowała naszą uwagę. Po zakwestionowaniu koncepcji projektantów arterii szybkiego ruchu potwierdzono stałą lokalizację obiektu, odsunięto w projekcie nawierzchnię trasy od zabytku i zaawansowano projekt adaptacji na potrzeby „Desy”. W 1979 r. Ministerstwo Kultury i Sztuki przejęło całość zabudowy, rozpoczęła się faza adaptacji projektu dla nowego użytkownika. Wśród ważnych remontów kontynuowanych w tym okresie należy wspomnieć zespół pałacowy Paca (ul. Miodowa 15), obecnie Ministerstwo Zdrowia. Zastosowano tu po raz pierwszy na tak dużą skalę i z dobrym skutkiem elektroosmotyczne osuszanie murów. Precedensowy charakter miała restauracja fasady, częściowo i wnętrz kamienicy przy ul. Hożej 57, zrealizowana dobrze przez Spółdzielnię Remontowo-Budowlaną z Piaszczna. Wśród robót roku 1978—1979 wymienić należy zabezpieczenie ze środków konserwatorskich kamienicy przy ul. Kępczej 2, powstrzymanie rozbiórki i rozpoczęcie remontu kamienicy w Al. I Armii WP 9. Ten ostatni budynek, projektu arch. P. Dziekońskiego (ok. 1900 r.), uratowano dzięki energicznej inicjatywie i pomocy Towarzystwa Opieki nad Zabytkami. Wsparto w tym okresie funduszami konserwatorskimi remonty kościołów: paulinów (ul. Długa 3), Św. Anny, Najświętszej Marii Panny (ul. Przyrynek 2), Św. Trójcy (ul. Solec 64), klasztor przy ul. Tamka 35, kościoły parafialne w Lipkowie i Nieporęcie.

1. Fasada kamienicy przy ul. Nowogrodzkiej 12 (fot. K. Kowalska)

2. Elewacja palacyku przy ul. Lwowskiej 13 (fot. A. Stasiak)

Omawiany okres zakończono istotnym zmniejszeniem ilości inwestycji własnych, dla których zaczęto szukać inwestora zastępczego, by móc skoncentrować się na zadaniach podstawowych — rejestracji, dokumentacji i nadzorowaniu realizacji konserwatorskich. Stan surowy zamknięty prezentował w 1979 r. Zamek Ujazdowski, odbudowany według koncepcji generalnego projektanta — prof. Piotra Biegańskiego, przy wciąż niepewnej przyszłej funkcji budowli.

Zielen zabytkowa w Warszawie, w przeciwieństwie do sytuacji w województwie, ma użytkowników. W większości wypadków (o ile nie jest nim użytkownik budynku) opiekunem zieleni w stolicy jest Miejskie Przedsiębiorstwo Robót Ogrodniczych. Toteż działanie konserwatora zabytków w tej dziedzinie polegało na ścisłej współpracy z MPRO. Chodziło o przeprowadzenie w większym niż dotychczas zakresie konserwacji starodrzewia, niezbędnych przecinek, usuwanie samosiewów oraz wydobycie zatartych pierwotnych układów kompozycyjnych. MPRO utworzyło własne brygady konserwatorskie, które rozpo-

częły prace zgodnie z ustaleniami konserwatora zabytków w Ogrodzie Saskim i Parku Skaryszewskim.

Studencka spółdzielnia „Hortus” wykonała konserwację starodrzewia w ogrodzie przy pałacu Kazimierzowskim (teren Uniwersytetu Warszawskiego) oraz roboty porządkowe, polegające na usuwaniu szuszu, samosiewów i zieleni zagrażającej bezpośrednio nagrobkom na cmentarzu żydowskim przy ul. Okopowej i cmentarzu ewangelickoreformowanym przy ul. Żytniej.

Ewidencja zieleni zabytkowej przyniosła do 1977 r. opracowanie 15 parków i ogrodów oraz inwentaryzację dwóch (w 1979 r. — 28).

ZABYTKI RUCHOME

W omawianym okresie zmienił się również profil prac konserwatorskich dotyczących zabytków ruchomych. O ile w poprzednich latach przeważał typ robót związanych z usuwaniem zniszczeń wojennych, zwłaszcza wystroju wewnątrz kościelnych i pałacowych, to obecnie na plan pierwszy zaczęły wysuwać się prace o charakterze konserwacji „czystej”, czyli mające na celu likwidację zniszczeń spowodowanych upływem lat, zanieczyszczeniem atmosfery itp.

Nadal były poddawane zabiegom malowidła ścienna w kościele Św. Anny. Usuwano późniejsze przemalowania i odsłaniano polichromię wykonaną przez Żebrowskiego w latach trzydziestych XVIII w. Wykonawcy — W. i K. Tiuninowie zakończyli w 1975 r. prace w prezbiterium i w absydzie, w 1976 r. przeszli do prześel nawy głównej. Prace te budziły wątpliwości w środowisku konserwatorskim, które i my podzielaliśmy. Decyzja rekonstrukcji większości malowideł sklepiń nawy (na podstawie dokumentacji fotograficznej i opisowej) oraz konserwacji i rekonstrukcji malowideł ścian podjęta została w celu przywrócenia jedności plastycznej barokowego wystroju, wierzyliśmy przy tym w mistrzostwo wykonawców. Efekty prac zakończonych w 1979 r. potwierdzają słuszność przyjętej koncepcji. Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki, finansując całe przedsięwzięcie, wniósł duży wkład w restytucję jednego z najwybitniejszych zabytków Warszawy. Mauzoleum Kotowskich przy kościele dominikanów (Św. Jacka) otrzymało nowy pulpit prawego kłęcznika, wykonany ze sztucznego tworzywa (na lepiszczu epoksydowym). Zakończono konserwację pozostałych elementów marmurowych wnętrza mauzoleum — ołtarza, epitafiów, kłęczników i ław.

W willi przy ul. Lwowskiej 13 (1913 r.) poddano konserwacji dekorację rzeźbiarską i malarską wewnątrz o ciekawej tematyce patriotyczno-rycerskiej; wykonawca — Oddział Warszawski PKZ.

W przyziemiu kamienicy Strzaleckich (obecnie Klub Lekarza), Al. Ujazdowskie 24, rozpoczął się remont wewnątrz z dekoracją w narzucie i drewnie powstałą w początkach XX w. Znajdujące się w salonie drzwi rokokowe z nie istniejącego od dawna pałacu Tarnowskich, stanowiące część dekoracji pokoju, ofiarowanej przez Strzaleckiego na Zamek Królewski, postanowiono umieścić również na Zamku, zastępując je kopią; wykonawca prac — Oddział Warszawski PKZ. Prace zakończono w 1979 r.

3. Plafon kamienicy przy ul. Nowowiejskiej 29 (fot. J. Szandomirski)

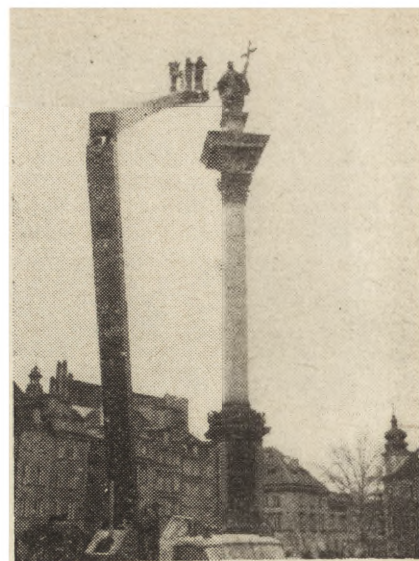

4. Witraż w dawnym Domu Braci Jabłkowskich (fot. J. Szandomirski)

Dom handlowy B-ci Jabłkowskich, ul. Bracka 25, ozdobiony był niegdyś wielkim witrażem projektu Bartłomiejczyka z 1917 r. Witraż ten, ocalały ze zniszczeń wojennych, doznał jednak znacznych uszkodzeń i w 1976 r. został przekazany do pracowni witrażownictwa Oddziału Toruńskiego PKZ. Konserwację zakończono w 1977 r., ale ponowne umieszczenie witraża uwarunkowane jest uprzednim wykonaniem prac remontowo-adaptacyjnych budynku, co przewleka się z roku na rok.

Ważnym zagadnieniem, wymagającym podjęcia prac o szerokim zakresie, stał się stan zachowania pomników warszawskich.

Szybki i bardzo znaczny wzrost zanieczyszczeń powietrza, wpływy atmosferyczne i w niektórych wypadkach niewłaściwy dobór materiału przy konserwacjach uprzednich spowodowały, że pomniki Warszawy znalazły się w stanie dużego zagrożenia. Pierwsze prace podjęto w 1972 r. (pomnik Mikołaja Kopernika, ogrodzenie pomnika A. Mickiewicza). W 1975 r. opracowano wstępną ekspertyzę stanu zachowania i potrzeb konserwatorskich najważniejszych pomników. W 1977 r. konserwator zabytków zlecił Oddziałowi Warszawskiemu PKZ pełną konserwację Kolumny Zygmunta III. Pomnik ten, wzniesiony w 1646 r. (Tencalla, Molli), wielokrotnie remontowany (m.in. zmiana trzonu kolumny z mar-

5. Podnośnik przy Kolumnie Zygmunta (fot. J. Szandomirski)

muru na granit), rozbity w 1944 r., ustawiony ponownie w 1949 r. Figura Zygmunta III (brąz) poddana została wówczas konserwacji, podobnie jak i zachowane tablice inskrypcyjne na cokole. Trzon kolumny wymieniono na nowy, wyreperowano elementy kamienne, a także uzupełniono brakujące 3 orły i feston (brąz) na cokole. Obecnie okazało się, że figura króla jest poważnie skorodowana i że pozostałe elementy brązowe i kamienne pomnika również wymagają konserwacji. Prace wykonywała pracownia metalu Oddziału Warszawskiego PKZ przy współpracy Instytutu Mechaniki Precyzyjnej. Usunięto korozję i zabezpieczono powierzchnię metalu woskiem mikrokrystalicznym. Pracownia rzeźbiarska zlikwidowała szpary i spękania kamienia, oczyściła i przepolerowała powierzchnię. Roboty zakończono w 1978 r. (PKZ — Oddział Warszawa, kierownik pracowni metalu — Marian Lesiak).

Jesienią tegoż roku Oddział Warszawski PKZ (kierownik prac — E. Służek, konsultant — dr J. Krauze) przystąpił do konserwacji pomnika Adama Mickiewicza przy Krakowskim Przedmieściu. Odsłonięte w 1898 r. dzieło Cypriana Godebskiego, zniszczone w czasie wojny, zostało odtworzone przez Jana Szczepkowskiego w 1950 r. Zachował się cokół (J. Dziekoński, W. Marconi) z granitu z dekoracją w brązie i innych metalach oraz krata z kutego żelaza z takimiż latarniami (Z. Chrzanowski, S. Zieleziński). Pomnik aczkolwiek istniejący zaledwie 28 lat, okazał się mocno zniszczony korozją. Dzięki bardzo aktywnemu działaniu Towarzystwa Przyjaciół Warszawy cztery zniszczone ustawione pierwotnie w narożach podstawy cokołu pomnika zostaną odtworzone, do czego podstawą będą zachowane ich fragmenty, odszukane przez członków Towarzystwa.

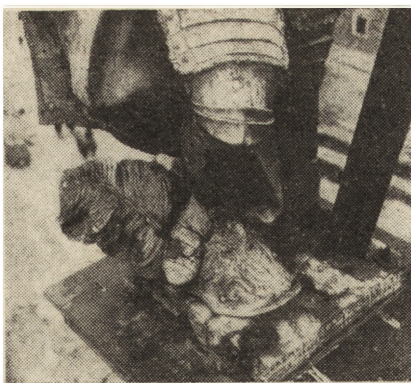
Z prac drobniejszych wykonanych przez pracownię rzeźby i malarstwa Oddziału Warszawskiego PKZ należy wymienić następujące:

W murze ogrodzenia pałacu Kazimierzowskiego (obecnie Uniwersytet Warszawski), znaleziono kartusz z herbem królewskim

a

b

c

d

6. Kolumna Zygmunta: a — fragment przed konserwacją (fot. A. Stasiak), b — po konserwacji (fot. A. Juszczyk) c — przed konserwacją (fot. A. Stasiak), d — po konserwacji (fot. A. Juszczyk)

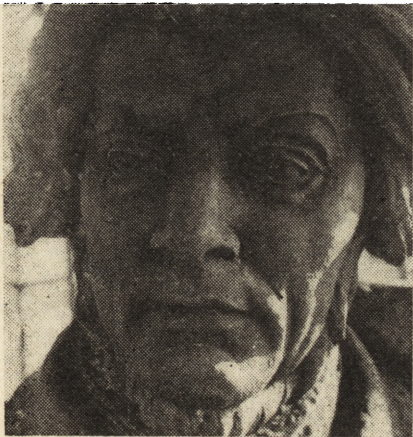
Stanisława Augusta, w obramieniu rokokowym, rzeźbiony w piaskowcu. W 1977 r. zakończono konserwację polegającą na scaleniu rozbitego kartusza i uzupełnieniu sztucznym kamieniem. Kartusz ma być umieszczony na dziedzińcu Uniwersytetu. W 1976 r. rzeźba „Prawda” z Ogrodu Saskiego została strącona z cokołu i uległa znacznym uszkodzeniom. Rzeźbę scalono i usunięto spęknięcia kamienia, ustawiono ją ponownie w 1978 r. w Ogrodzie. Podjęto również prace przy innych rzeźbach (PKZ — Oddział Warszawa).

W budynku „Res Sacra Miser”, przy Krakowskim Przedmieściu, stanowiącym niegdyś skrzydło siedemnastowiecznego pałacu Kazanowskich, zniszczonego w czasie wojen szwedzkich, odkryto przypadkowo

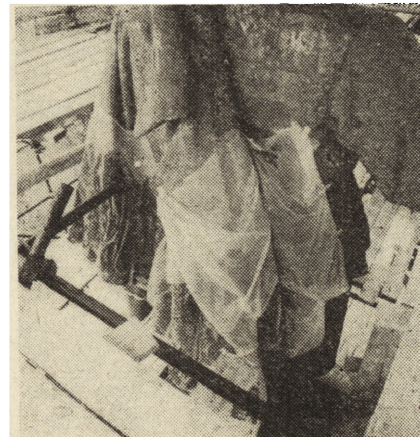
w niszach ściennych malowidła na tynku — dekorację roślinną, pochodzącą zapewne z XVII w. oraz inne, wstępnie datowane na XIX w. Malowidła zostały zabezpieczone (1974 r.).

W kamienicy przy ul. Nowowiejskiej 29 odsłonięto spod tynku na plafonie malowidło — scenę rodzajową — grupę osób w kręgu tanecznym na trawie oraz w narożach — cztery postacie grające na instrumentach muzycznych lub przypatrujące się zabawie. Są to niewątpliwie portrety postaci popularnych w świecie artystycznym i towarzyskim Warszawy w latach trzydziestych. Malowidło zostało poddane zabiegom konserwatorskim. Sygnatury nie znaleziono (PKZ — Oddział Warszawa).

a

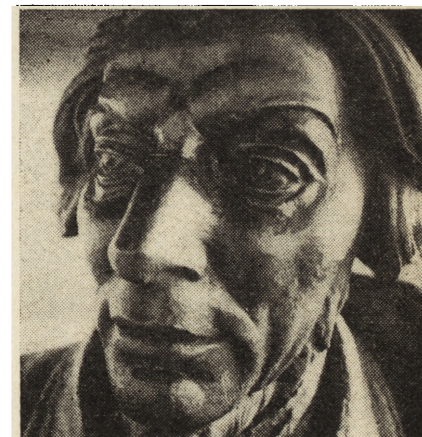

b

7. Pomnik Mickiewicza: a, b — w czasie konserwacji (fot. A. Juszczyk), c — po konserwacji (fot. A. Stasiak)

c

W 1977 r. przeprowadzono prace konserwatorskie przy obrazie (tempera na desce) „Widzenie Zachariasza” z kościoła Św. Anny w Wilanowie. Obraz pochodzi zapewne ze szkoły włoskiej, XVII w.

Ze zbiorów dra B. Nawrockiego wybrano w 1977 r. pięć obrazów (portret rodzinny Piotra Kaczorowskiego, połowa XIX w. i cztery obrazy Meli Mutter, XX w.) w celu przeprowadzenia prac konserwatorskich. Zabiegi te przy interesujących malarsko obrazach Meli Mutter okazały się bardzo trudne ze względu na specyficzną technikę i nietrwały materiał podłoża. W 1978 r. prace konserwatorskie przeprowadzono przy jednym tylko, lecz malowanym dwustronnie obrazie tejże malarki (PKZ — Oddział Warszawa).

A oto ważniejsze prace wykonane na zlecenie użytkowników:

Zakończono odtwarzanie wystroju sali balowej pałacu Raczyńskich (J. Ch. Kamsetzer, 1786 r.) z włączeniem zachowanych płaskorzeźb figuralnych i fragmentów dekoracji roślinno-architektonicznych (1977 r.). Konserwacja dwóch dużych grup figuralnych na wiadukcie Markiewicza przy ul. Karowej (J. Woydyga, 1903 r.), zakończona w 1977 r., stanowiła poważny problem ze względu na silne zniszczenie powierzchni wapienia i konieczne a trudne technicznie uzupełnienia (np. miecz Syreny). Prace przeprowadzone były przez PKZ — Oddział Warszawa w ścisłej współpracy z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Zegar słoneczny ustawiony przez Antoniego Magiera w połowie XIX w. w Ogrodzie Saskim i cztery rzeźby figuralne z XVIII i XIX w. poddano konserwacji oraz dwa satyry, Bachusa i Wenus z Łazienek (1976 r.).

8. Wiadukt Markiewicza, rzeźba Syreny po konserwacji (fot. A. Juszcak)

9. Wiadukt Markiewicza, rzeźby po konserwacji (fot. A. Juszcak)

10. Obraz z kolekcji B. Nawrockiego „Portret Dodo Conrada” po konserwacji (fot. K. Kowalska)

11. Obraz z kolekcji B. Nawrockiego „Dziewczyna z dzieckiem” po konserwacji (fot. K. Kowalska)

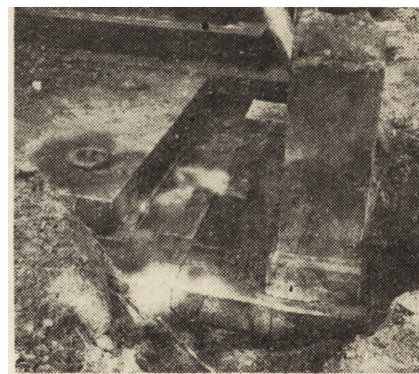
Rozbity przy poszerzaniu szosy krzyż kamienny ustawiony w 1846 r. przy ul. Przyczółkowej w Wilanowie został wyremontowany, sklejony i ustawiony ponownie w 1978 r.

CMENTARZE

Prowadzono systematycznie ewidencję zabytkowych nagrobków na Powązkach i cmentarzu ewangelickoaugsburskim (ul. Młynarska). Dokumentację fotograficzną wykonano dla cmentarza karaimskiego i muzułmańskiego.

Sekcja Cmentarzy Zabytkowych Towarzystwa Przyjaciół Warszawy rozwinęła szeroką działalność. Przeprowadziła wstępny spis zabytkowych lub ważnych z innych powodów nagrobków na cmentarzach różnych wyznań: grekokatolickim na Wolskiej, ewangelickoaugsburskim na Młynarskiej, reformowanym na Żytniej, mahometkańskim, żydowskim. Znana powszechnie działalność Społecznego Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami (w ramach TONZ) skupiała się na terenie tego właśnie cmentarza. Poza pracami dokumentacyjnymi przeprowadzono konserwację kilku pomników oraz podjęto starania przy udziale konserwatora zabytków o utworzenie warsztatów remontowych w budynku dawnej karawaniarni (A. Kropiwicki, połowa XIX w.).

Konserwator zabytków od lat prowadzi systematycznie ewidencję zabytkowych nagrobków na Powązkach, a także na cmentarzu ewangelickoaugsburskim, około 1/3 nagrobków zostało zewidencjonowanych. Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu wykonał w 1977 r. ekspertyzę stanu zachowania kamiennych (piaskowcowych i wapiennych) nagrobków w starej części Powązek oraz podstawowe zasady ich zabezpieczenia. Prace konserwatorskie (poza działalnością TONZ) dotyczyły zaledwie kilku nagrobków. Powo-

a
b

12. Cmentarz na Powązkach, nagrobek gen. Michała Włodka: a — w czasie konserwacji (fot. A. Stasiak), b — po konserwacji (fot. K. Kowalska)

dem ograniczenia prac były — jak zwykle — trudności wykonawcze PKZ i wysoki koszt, a także wyjątkowo w ostatnich latach złe warunki atmosferyczne, ograniczające znacznie działania poza pracownią.

Przeprowadzono konserwację nagrobków: Antoniego Magiera (żeliwo), Hilarego Ikarzkiego, Lesłów, gen. Włodka (Jakub Tarkiewicz) z pierwszej połowy XIX w., Deotymy-Łuszczewskiej z drugiej połowy XIX w., Bolesława Prusa (Jackowski) oraz prace remontowo-budowlane przy kaplicy Okuniów z drugiej połowy XIX w. Dwa ostatnie groby remontowane były przez przedstawicieli rzemiosła.

Na cmentarzu żydowskim (ul. Okopowa) również spółdzielnia rzemieślnicza dokonała w 1977 r. remontu 7 nagrobków, reperując kamień oraz oczyszczając z rdzy i zabezpieczając przed nią elementy metalowe (żeliwne).

Od 1976 r. spółdzielnia studencka „Hortus” wykonuje prace porządkowe przy zieleni, o czym wspomniano wyżej. Tego typu prace „Hortus” wykonał również w 1978 r. na cmentarzu ewangelickoreformowanym (ul. Żytnia). Tu konserwacji poddano nagrobki Marceliego Nenckiego i J. Kurnatowskiego (przykład nagrobka secesyjnego z początku XX w.), Arctów i Józefa Simmlera. Spółdzielnia rzemieślnicza przeprowadziła remont nagrobków żeliwnych: Fanshavea, Roeslera, Brühl-Loeve i Lasockiego (XIX w.). W 1978 r. Oddział Warszawski PKZ rozpoczął prace przy kamiennych nagrobkach Masse i Grosse. W ramach pracy społecznej Instytut Mechaniki Precyzyjnej włączył się do udziału w pracach konserwatorskich dotyczących nagrobków lub ich fragmentów metalowych. Pierwszą próbą zastosowania metod oczyszczania i zabezpieczania metalu przed korozją było poddanie w 1977 r. zabiegom stosowanym przez Instytut w odniesieniu do potrzeb przemysłowych — tablicy inskrypcyjnej oraz ogrodzenia i krzyża z dwóch nagrobków.

Na cmentarzu ewangelicko-augsburskim (ul. Młynarska) przeprowadzono konserwację nagrobków: Jana Heuricha, Gusta-

13. Cmentarz ewangelickoreformowany, grobowiec Edwarda Kurnatowskiego po konserwacji (fot. A. Stasiak)

wa Konrada, Smarowskich i Helbingów. Elementy żeliwne kaplic Duckertów, Moehringów i Szustrów oraz żeliwny nagrobek z nieczytelną inskrypcją łącznie z ogrodzeniem wyremontowała spółdzielnia rzemieślnicza. W 1978 r. Oddział Warszawski PKZ również tutaj rozpoczął prace przy czterech nagrobkach.

Kilkuletnie doświadczenie, wynikające z oceny przeprowadzonych ostatnio prac konserwatorskich przy nagrobkach na cmentarzach zabytkowych w Warszawie, wskazuje, że ze względu na olbrzymią liczbę nagrobków znajdujących się w bardzo złym stanie na skutek działań wojennych i zniszczeń powodowanych wzrastającym zanieczyszczeniem powietrza należy

zastosować inne metody pracy, charakteryzujące się znacznym zmniejszeniem pracochłonności i kosztów. Dlatego tak cenna wydaje się tu inicjatywa Instytutu Mechaniki Precyzyjnej.

W tej sytuacji działalność Społecznego Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami (w ramach TOnZ) stanowi najtrafniejsze rozwiązanie. Konserwator przekazał część uprawnień Komitetowi i praktycznie od 1978 r. wszystkie szeroko zakrojone prace wyznacza, nadzoruje i finansuje TOnZ, którego Oddziałem kieruje red. Jerzy Waldorff.

Barbara Januszkiewicz
Lech Krzyżanowski

TRZYDZIESTOLECIE PP PRACOWNIE KONSERWACJI ZABYTKÓW

Od wielu już lat nie ma w Polsce krytyki konserwatorskiej. Brak fachowej oceny działań w zakresie ochrony dóbr kultury. Funkcjonują właściwie tylko dwa rodzaje wypowiedzi — interwencja albo laurki. Tak też pisało się i pisze także i o PKZ. Wydaje się, że więcej szkody wyrządziły PKZ przesadne pochwały, niepotrzebnie przesadne, gdyż mamy rzeczywiste osiągnięcia i nie wypieramy się także błędów. Tylko ten, kto nic nie robi, nie myli się. Widać propaganda sukcesu i tu dotarła. Jednym z ulubionych frazesów jest stwierdzenie, że PKZ jest to jedyna i najlepsza firma konserwatorska na świecie. Zrodziło się z tego fałszywe hasło, że ma ona w Polsce monopol na prace konserwatorskie. Z tego wynikło następne nieporozumienie, że ten rzekomy monopolista jest odpowiedzialny za różne krajowe klęski konserwatorskie. Z przesadnych peanów na temat działalności PKZ w innych krajach powstało inne — złośliwe przekonanie, że działamy tylko na eksport, złasz-

cza w drugim obszarze płacniczym, i w tej sytuacji brak już sił, mocy i rąk na prace krajowe.

Powtórzmy więc, czym PKZ nie są — nie są monopolistą prac konserwatorskich w kraju, nie ustalają polityki konserwatorskiej w Polsce, gdyż to należy do Ministerstwa Kultury i Sztuki, a ponadto — nie jest jedynym zajęciem PKZ ekspozycji usług konserwatorskich, stanowią one zaledwie 5% prac w skali rocznej.

Czym więc są PKZ? Zatrudniają ponad 8 tysięcy fachowców, z których bardzo duży procent całe swoje życie zawodowe związało z tym przedsiębiorstwem. Dla nich praca w PKZ jest obecnością w polskiej kulturze narodowej.

Przedsiębiorstwo powołane zostało przez ministra Kultury i Sztuki w dniu 25 sierpnia 1950 r. Założnikiem były Państwowe Pracownie Konserwacji działające do 1950 r. przy Głównym Urzędzie Konserwatorskim. W skład ich wchodziły pracownie architektoniczne oraz pracownie

konserwacji malarstwa, rzeźby, grafiki i rzemiosła artystycznego. W 1952 r. do zakresu działalności PKZ zostało włączone wykonywanie dokumentacji naukowo-konserwatorskich, a następnie zorganizowano dział wykonawstwa budowlano-konserwatorskiego. Stopniowo poszerzał się krąg specjalistów z różnych dziedzin naukowo-badawczych i konserwatorskich. Obecnie zespół pracowni naukowo-badawczych obejmuje następujące pracownie: Dokumentacji Naukowo-Historycznej, Dokumentacji Etnograficznej, Badań Architektonicznych, Archeologiczno-Konserwatorskie, Laboratoria Naukowo-Badawcze oraz Pracownie Fotograficzne, Fotogrametryczne i Mikrofilmów. Zespół pracowni architektonicznych obejmuje pracownie: Projektowe, Projektowania Wnętrz Zabytkowych, Projektowania Parków i Ogrodów Zabytkowych, Projektowania Urządzeń Scenicznych. Zespół pracowni konserwacji dzieł sztuki obejmuje pracownie: Konserwacji Malarstwa, Konserwacji Rzeźby,